

му напрямку є з'ясування особливостей впливу діджиталізації на розвиток вітчизняного ринку страхування.

Список використаних джерел

1. Пікус Р. Інноваційний розвиток страхової діяльності як основа підвищення її ефективності / Р. Пікус, В. Заколюдажний // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2015. – № 168. – С. 72 – 80. <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/168-3/11>
2. Приказюк Н. Роль інтернету в реалізації страхових послуг [Електронний ресурс] / Н. Приказюк, Т. Моташко // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2014. – № 156. – С. 52 – 56. – Режим доступу: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/10.23.10.100/db/ftp/visnyk/ekonom_156_2014.pdf.
3. Гордиенко І. Діджиталізація в тренде [Електронний ресурс] / І. Гордиенко. – 2015. – Режим доступу: <http://ingo.ua/ru/topic/didzhitalizaciya-v-trende>
4. Умная диджитал-трансформация в страховании [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forinsurer.com/public/15/04/20/4719>
5. Memmo F. Transforming customer service in insurance through digital innovation [Електронний ресурс] / Memmo F., Andrade O., Rivero D. – Ernst & Young LLP, 2015 – Режим доступу: [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-digital-strategies-for-life-insurers/\\$FILE/ey-digital-strategies-for-life-insurers.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-digital-strategies-for-life-insurers/$FILE/ey-digital-strategies-for-life-insurers.pdf).
6. Ильин Ю. Восемь главных трендов развития ИТ в страховании [Електронний ресурс] / Ю. Ильин // PC Week/RE. – № 15 (800). – 2012. – Режим доступу: <http://www.pcweek.ru/idea/article/detail.php?ID=139323>
7. Kumaresan A. Top 10 Trends in Insurance in 2016. What You Need to Know [Електронний ресурс] / A. Kumaresan – Capgemini, 2015 – Режим доступу: https://www.capgemini.com/resource-file-access/resource/pdf/insurance_trends_2016_0.pdf.
8. Базилевич В.Д. Страхова справа: [монографія] / В.Д. Базилевич, К.С. Базилевич. – К.: Знання, 2008. – 351 с.
9. Осадець. С.С. Страхування: підручник / [керівник авт. колективу і наук. ред. С. С. Осадець, д-р ек. наук, проф.]. – 2-ге вид., допов. і переробл. – К.: КНЕУ, 2002. – 599 с.

Т. Моташко, канд. екон. наук, асист.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

РАЗВИТИЕ МИРОВОГО РЫНКА СТРАХОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ ДИДЖИТАЛИЗАЦИИ

Исследована роль диджитализации в развитии страхового рынка, выделены преимущества использования цифровых технологий для участников страхового рынка. Проанализированы основные тенденции развития мирового рынка страхования, обусловленные его диджитализацией. Определены ключевые ориентиры в деятельности страховых компаний в современных условиях.

Ключевые слова: страховой рынок; мировой рынок страхования; диджитализация; диджитал-страхование; цифровые технологии в страховании.

T. Motashko, PhD in Economics, Assistant

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

WORLD INSURANCE MARKET DEVELOPMENT UNDER DIGITALIZATION

The role of digitalization in the insurance market is investigated, the advantages of digital technology to the insurance market are considered. The main trends of world insurance market under digitalization are analyzed. Key landmarks of insurance companies in modern conditions are distinguished.

Key words: insurance market; global insurance market; digitalization; digital-insurance; digital technologies in insurance.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2016; 5(182): 24-31

УДК 330.5

JEL E 31, E 58, E 63, G 20, N 10

DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2016/182-5/4>

І. Новікова, канд. екон. наук, ст. наук. співроб.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ІНСТИТУЦІЙНИЙ АСПЕКТ ПРИЧИН ТА НАСЛІДКІВ ПОРУШЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ: ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА ТА СЬОГОДЕННІ ВІТЧИЗНЯНІ РЕАЛІЇ У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ

У статті проаналізовано інституційний аспект причин та наслідків порушення фінансової стабільності. Висвітлено відомі історичні приклади виникнення інфляційних сплесків, а також шляхи налагодження фінансової рівноваги. Розглянуто значення інституційної нестабільності у контексті виникнення сучасних геополітичних викликів та соціально-економічних коливань в Україні. Надано рекомендації щодо подолання фінансових проблем в національній економіці.

Ключові слова: фінансова стабільність, ринкова економіка, банки, інфляція, інституційні реформи, євроінтеграція.

Постановка проблеми. Україна наразі переживає складний історичний період реформації соціально-економічних та геополітичних відносин. У цьому зв'язку виникли обставини за яких наша держава змушена достойно відповідати на сучасні глобальні виклики. Це зумовило зміну суспільно-політичного курсу, а разом з

10. Міждисциплінарний словник зі страхування та ризик-менеджменту / [Р.В. Пікус, Н.В. Приказюк, Т.П. Моташко та ін.]; за наук. ред. проф. Р.В. Пікус. – К.: Логос, 2015. – 508 с.

11. Плиса В.І. Страхування: підручник / В.І. Плиса. – К.: Каравела, 2015. – 472 с.

12. Шахов В.В. Страхование: учебник для вузов / Шахов В.В. – М.: ЮНИТИ, 2003. – 311 с.

13. Global digital insurance benchmarking report 2015. Pathways to success in a digital world [Електронний ресурс]. – Bain & Company, 2015– Режим доступу: <http://www.bain.com/Images/GLOBAL-DIGITAL-INSURANCE-2015.pdf>

14. Моташко Т.П. Digital-страхування: переваги та нові можливості // Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції "Інноваційні напрями розвитку страхового ринку України". – К.: КНЕУ, 2016. – С. 221 – 223.

15. Приказюк Н. Розвиток світового страхового ринку в посткризовий період [Електронний ресурс] / Н. Приказюк // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2013. – № 135. – С. 22 – 25. – <http://www.econom.univ.kiev.ua/GS/rm/articles/Prykazuk.pdf>

16. Умное управление [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://finance.eizvestia.com/full/266-umnoe-upravlenie>

17. Цифровые технологии: угроза или новые возможности? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://info.dedal.ua/news/news_from_internet/51163/

18. Insurance in a digital world. What makes Dutch consumers tick? [Електронний ресурс] // Deloitte [сайт]. – Режим доступу: <http://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/nl/Documents/deloitte-digital/deloitte-nl-insurance-in-a-digital-world-deloitte-digital.pdf>

19. Моташко Т.П. Телематика у автотранспортному страхуванні // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції "Фінансово-банківські та адміністративні послуги: проблеми управління та перспективи розвитку". – Тернопіль: Астон, 2015. – С. 122 – 123.

Надійшла до редколегії 10.04.16

тим порушило рівновагу державних інституційних основ, зокрема спричинило фінансову нестабільність, виявило суперечливості чинної правової бази, що регулює ділові форми співпраці, а також інституційну невідповідність господарської реальності, у якій відбувається

імплементация європейських принципів і методів державного управління.

Мета статті – дослідити інституційний аспект причин та наслідків порушення фінансової стабільності на основі розгляду історичних ретроспектив та сучасних вітчизняних реалій.

Аналіз досліджень та публікацій. Інституційна теорія останнім часом активно використовується у сфері економічних досліджень. Основи її методології закладені ще у працях Т. Веблена, Дж. Кларка, Дж. Коммонса, В. Мітчелла та ін., а згодом отримали свій розвиток у теоретичних напрацюваннях неонституціоналістів Р. Коуза, Д. Норта, Р. Ріхтера. В умовах економічних трансформацій можливості інституційної теорії використовувалися й вітчизняними науковцями: В. Базилевичем, А. Гальчинським, А. Гриценко, Т. Єфименко, Т. Гайдай, В. Кредісовим, А. Чухно, які між іншим намагалися прямо чи опосередковано застосувати її до розгляду проблематики причин порушення фінансової рівноваги. Цією проблемою займалися чимало й закордонних вчених, серед яких Р. Габбард, М. Фрідман та ін. Наразі між сучасниками й досі ведуться дискусії щодо окремих аспектів цього питання.

Методологія дослідження. Теоретичною базою дослідження є фундаментальні положення економічної та інституційної теорій, наукові праці вітчизняних та іноземних учених з досліджуваної проблематики. Методологічною основою є загальнонаукові методи пізнання, а саме: методи аналізу та синтезу, метод порівняння, історичний метод тощо. Зокрема, на основі історичного методу досліджено сутність фінансової стабільності, а також основні причини та наслідки її порушення, запропоновано рекомендації щодо подолання фінансових проблем у національній економіці.

Основні результати. Історичні приклади порушення фінансової стабільності у державі свідчать про те, що досить часто основною причиною цього ставав інфляційний ажіотаж разом з його прикрими, часто згубними для держави й населення наслідками, що виникав переважно через потребу надмірного випуску паперових грошей. Так, у царській Росії, це мало місце ще в період феодално-кріпосницького ладу. На початку XIX ст. потреба фінансування війни проти Наполеона зумовила необхідність суттєвої емісії паперових грошей

– асигнацій, які вперше були введені в обіг ще в середині 1769 р. Емісія асигнацій, що виросла в 4 рази призвела до їх різкого знецінення. Спроби Олександра I зупинити інфляційний сплеск потерпіли невдачу [1, с. 294]. З того часу економіка імперії часто переживала потрясіння, а державний бюджет приймав нищівні удари війн, неврожаїв та епідемій, однак окремі відомі нам державні управлінці уможливили достойний вихід з цих надзвичайно складних економічних ситуацій.

Так, у 1839-1844 рр. за ініціативою міністра фінансів (1823-1844 рр.) графа Є.Ф. Канкріна було проведено фінансову реформу, за якої в основу грошового обігу був покладений срібний рубль. З 1843 р. асигнації стали поступово вилучатися у населення шляхом обміну по обов'язковому курсу (3,5 руб. асигнаціями прирівнювалися до 1 карб. сріблом) на кредитні білети, які, у свою чергу, вільно обмінювалися на срібло. Ця реформа зміцнила фінансову систему держави й забезпечила стабільність у фінансово-кредитних операціях.

Роздумуючи над тим, як добитися максимально ефективного функціонування грошової системи цей державний діяч зазначав, що з паперовими грошми варто поводитися "розумно й розсудливо", а адміністративні заходи в питанні врегулювання та підтримки курсу паперових грошей потрібно проводити дуже обережно, оскільки невірні дії можуть спровокувати їхнє знецінення. "У випадку війни краще вдатися до позики, випуску облігацій державного казначейства та спеціальних податків і тільки в самому крайньому випадку – до емісії паперових грошей. Причому робити це потрібно відкрито. А по закінченні війни необхідно швидко прийняти необхідні міри для підтримки курсу" [2, с. 35]. Крім того, фінансист був переконаний, що навіть у крайніх випадках проблему нестачі необхідних фінансових ресурсів у бюджеті потрібно закривати власними державними прибутками та максимально уникати нових позичок, особливо закордонних [3, с. 122]. І хоча повністю відмовитися від кредитів не вдавалося, зовнішні позики склали незначну частку в дефіцитах державних бюджетів того періоду. Це дозволило утримувати відносно стабільний курс, як на зовнішній міжнародній економічній арені, так і на внутрішній. Так, за 16 років рубль знецінився лише на 23 копійки або на 6 %.

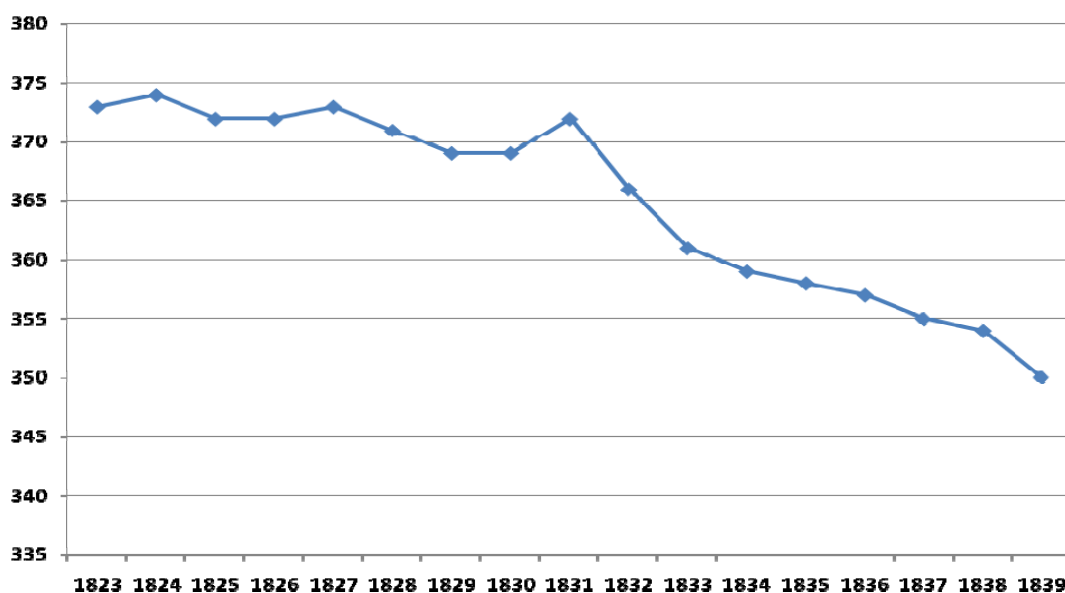

Рис. 1. Курс срібного рубля в асигнаційних копійках у 1823-1839 рр.

Однак, Кримська війна (1853-1856 рр.) знову порушила встановлену курсову рівновагу. Адже ведення військової кампанії вимагало колосальних витрат, які у 1855-56 рр. складали майже дворічні прибутки всієї країни [2, с. 62]. Через брак коштів на власні, у першу чергу військові потреби, держава, мусила брати у борг.

Необхідність у позиках, що зростала протягом кількох років призвела до стрімкого нарощення зовнішнього та внутрішнього боргу, який вже у 1861 р. включно з гарантійними паперами сягав – 550 млн. руб. та близько 1 млрд. руб. відповідно [4, с. 28].

Таблиця 1. Бюджет Російської імперії у 1852-1857 рр.

Роки	Звичайний бюджет, млн. руб.		Надзвичайний бюджет, млн. руб.		Дефіцит
	Прибутки	Витрати	Прибутки*	Витрати	
1852	252,4	280,3	-	-	-27,9
1853	265,3	313,1	-	-	-47,8
1854	283,5	383,8	-	-	-100,3
1855	270,0	526,0	2,7	-	-253,3
1856	361,8	619,4	2,8	-	-254,8
1857	297,3	347,9	11,0	-	-39,6
Всього:					-723,7

*Дані про прибутки по надзвичайному бюджету наводяться без врахування позичок.

Джерело: [2, с. 62].

Причому внутрішні позики переважно складали банківські заощадження споживачів діючих на той час державних банків. Притік таких заощаджень забезпечувався встановленням збільшених відсоткових ставок. Добру частину цих нагромаджень становили капітали військових підрядників, у яких під час воєнної кампанії з'явилося багато "дешевих" грошей, що й були спрямовані в банківські установи для нарощування відсотків [5, с. 276]. Так як під час війни брати зовнішні позички було проблематично, а внутрішні вже не рятували ситуацію, то уряд вирішив здійснити додаткову емісію, яка реально ні нічим не була підкріплена. Таке рішення спровокували інфляцію. Інфляція зумовила скачок цін на золото, попит на яке відразу ж значно зріс. Постає гостра необхідність захисту фінансово-кредитного сектору економіки. Розпорядженням Міністерства фінансів від 27 лютого 1854 р. золото заборонили вивозити закордон. Протягом кількох наступних років такі заходи давали позитивний ефект. Та після завершення Кримської війни стало очевидно, що утримувати у державних банках значну кількість депозитів стало недоцільно й занадто обтяжливо, оскільки банки не спроможні були виплачувати ті величезні суми, які становили нарахування відсотків на пасивні, ні в що не спрямовані заощадження.

Для того, щоб призупинити приплив внесків і направити "мертві" кошти на розвиток галузей народного господарства, в 1857 р. уряд приймає рішення понизити відсоткові ставки по банківських внесках з 4 % до 3% [6, с. 4]. І хоча відсоткову ставку було зменшено тільки на 1 %, це спричинило безупинний та неконтрольований процес відтоку з банків капіталів.

Масовий відтік банківських заощаджень населення призвів до непередбачуваного і зовсім не бажаного результату – паніки. Щоденний стрімкий відплив капіталів швидко наростав, спорожняючи банківські каси та поглинаючи нові випуски паперових грошей [6, с. 4]. Крім того, серед відтоку банківських капіталів, що відпливали, близько 150 млн. руб. належало іноземцям, які відразу ж почали обмінювати отримані кредитні білети на золото. А оскільки металева частина розмінного фонду Імперії до 1858 р. не цілком покривала випускні кредитні білети, то ситуація назривала критична. Все відбувалося так швидко, що уряд вимушений був терміново вжити заходів відносно обмеження обміну кредитних білетів на золото. 22 листопада 1857 р. відповідним положенням Комітету фінансів було ухвалено не розмінювати кредитні білети на золото більш як на 500 руб. (в одні руки) і взагалі на суму не вищу за

15000 півімперіалів щоденно. Невдовзі такий обмін почав здійснюватися переважно на срібло, а з 16 травня 1858 р. майже зовсім припинився [7, с. 43]. Та навіть після цього нарощувані десятиріччями капітали продовжували відтікати з країни. Адже цьому сприяв прийнятий у січні 1857 р. новий митний тариф, за яким ставки на всі закордонні товари різко знижувалися, особливо це стосувалося дорогих мануфактурних виробів [8, с. 13].

Однак, нестійкість державних фінансів, хронічні бюджетні дефіцити цих років та інфляційні сплески, були пов'язані не тільки з війнами, але і з марнотратством царизму, з потребою субсидування поміщиків, а також з вмістом великого бюрократичного і поліцейського апарату і т.д., що штовхали царський уряд на шлях систематичного використання друкарського верстата.

Крім того однією з серйозних першопричин, що посилила масштабний відтік капіталів із дореформених банків царської Росії наприкінці 1850-х рр., стала боротьба за пальму першості впливу на ринок між ослабленими поміщиками та прогресивними промисловцями. Так, у цьому вельми зацікавленим був гурт іноземних та російських капіталістів – членів "Головного товариства російських залізниць", а також деякі високі урядовці, які ставили за мету спрямувати виштовхнуті з банків внески у власні цінні папери. За свідченням дослідників, це їм вдалося [7, с. 56].

Невтішний результат воєнних дій у Кримській війні довів, що країні просто необхідні конструктивні, радикальні зміни в усіх галузях господарства. Експлуатаційна форма державного устрою вже не виправдовувала себе й поглиблювала соціально-економічну відсталість, що у свою чергу негативно впливало не лише на внутрішню, а й на зовнішню економічну й політичну обстановку.

Звичні методи збагачення осілого дворянства та урядовців не приносили бажаного результату. Непосильні податки відбирали майже весь прибуток у селянина, що остаточно позбавляло його можливості вижити й продовжувати виробляти сільськогосподарську продукцію. Адже для цього потрібно було закупити реманент, збільшити власні посівні площі тощо. Відсутність стимулу зумовило стійку тенденцію падіння виробництва в аграрній сфері. Дворянські землеволодіння також переживали занепад. Експлуатація земельних угідь відбувалася за допомогою первісних знарядь праці незацікавленими у прибутку кріпаками. Землевласники рідко витрачалися на нові жатки, косарки й плуги, оскільки вимушені до роботи трударі постійно ламали дорогі інструменти. Військові дії, невдала монетарна й фіскальна політика та

відстале аграрне виробництво призвели до критичного падіння основного засобу підтримки золотовалютного ресурсу – експорту. За роки війни у країні в 13 раз зменшився експорт хліба, в 8 раз – льону, в 2,5 рази – хлопку, в 10 раз упав імпорту машин [9].

Обставини, що склалися дали поштовх еволюційним інституційним змінам, що призвели до зміни форми управління господарством. Адже ініціатива ефективного збагачення у період фронтової кампанії перейшла від пасивних землевласників до підприємливих купців, фабрикантів, заводчиків, а також лихварів, які хоч і на неприйнятних умовах але забезпечували підприємців первісним капіталом. Тобто відбулася трансформація неформальних господарських норм, що у свою чергу змінило інституційну структуру суспільно-політичного ладу й економіки країни. Еволюція виробництва гостро потребувала залучення інвестицій та акумуляції капіталів, а дореформені державні банки в силу своєї забюрократизованості та економічної невідповідності не здатні були задовольнити попит на кредит, який в основному виникав у середніх та дрібних торговців і виробників.

По завершенню війни постало питання вирішення проблеми захисту та безпеки розвитку фінансово-кредитного сектору вже у новому – ринковому середовищі. Задля цього відбувся імпорту формальних інститутів, тобто запозичення та запровадження певних законодавчих норм, офіційних загальноприйнятих та обов'язкових до виконання правил. Зокрема, подальший розвиток фінансово-кредитної системи передбачав формування комерційних фінансових установ, які в прийнятному й затвердженому законодавчому полі стануть потужним фінансовим важелем розвитку торгівлі та виробництва. Структурне реформування державної системи того періоду становило процес прийняття рішень, що враховували чимало непередбачуваних обставин та взаємодією непрогнозованих факторів:

- депресивний стан економіки країни;
- вплив різноманітних політичних об'єднань, що представляють інтереси бізнесу;
- дія переважаючих у суспільстві настроїв;
- панівні економічні концепції, зокрема погляди французьких економістів-сенсімоністів та представників манчестерської школи політекономії, сутність яких зводилася до звеличення ролі промислових класів і ("все для промисловості, все за допомогою промисловості" [10, с. 72]) та встановлення домінуючої ролі кредиту в промисловому розвитку господарства країни;
- вимоги міжнародних організацій.

Ядром інституційних реформ стали зміни у базових інститутах феодального суспільства, а саме зміна феодального способу господарювання, норм та принципів на які він спирався. У результаті модель державного феодалізму замінила модель державного капіталізму.

З формуванням нового інституційного середовища відбулися суттєві зміни у відносинах власності, сформувалися нові методи управління, між державою та підприємцями утворилися певні види партнерства. Необхідність поєднання державних і приватних інтересів стала поштовхом до зародження нових форм господарювання, зокрема трестів, концернів, синдикатів, тощо. Трансформаційні зміни сталися й у фінансовій сфері, що поклато початок становленню фінансово-кредитної системи ринкового типу.

Очікування від нових соціально-економічних відносин визначали довгострокові плани розвитку як держави, так і бізнесу. Однак і за цих обставин держава намагалася зберегти своє домінуюче становище, нав'язуючи саме їй вигідні форми співпраці з підприємцями, що не зовсім відповідало умовам, на яких мало б розвиватися взає-

мовигідне державно-приватне співробітництво. У цьому контексті, стає очевидною, асиметрія у стосунках, що склалися між державою та приватним капіталом. Її поглибленню сприяли інституційні прогалини та бар'єри, що виникали в процесі появи нових окремих господарських форм, а також відсутність комплексу заходів щодо впровадження системного підходу в управлінні процесами економічної взаємодії бізнесу та держави. Домінуючий державний підхід неодноразово критикувався як державними службовцями різних рівнів, так і приватними підприємцями, промисловцями, фінансистами та викликав неоднозначне ставлення щодо методів адаптації приватних цілей до нової політики держави.

Суттєвим інституційним бар'єром, що гальмував прогрес у напрямці цілеспрямованої розбудови господарських зв'язків на ринкових засадах була й відсутність чітко визначених "нагород" за проведення й втілення необхідних відповідних реформ у певних галузях, зокрема у фінансовій сфері. Також, не було визначено чіткої кінцевої мети поступово проваджуваного реформування. Так, принципи організації діяльності пореформеної банківської системи ринкового типу, що діяла й на українських теренах з 1860 р. запозичувалися у розвинутих країн Заходу, однак Держбанк продовжував виконувати сумнівні функції, а саме надавати пільгові, "нестатутні позики" дворянству, які переважно не поверталися, субсидіювати інші державні банки та покривати урядові борги за власний рахунок, тобто за рахунок приватних внесків. Тому слід, звернути увагу й на суб'єктивні фактори, які заважають державі повною мірою спиратися на нові інституційні основи, а саме на вірогідність від привілейованої форми співпраці, що зумовлені інтересами правлячої еліти та мають більш реальний вплив на міру і ступінь змін у господарчих сферах, а ніж формально задекларовані загальні норми. Очевидно, що у певних ситуаціях, політичні уподобання правлячої еліти мають більший вплив на інтенсифікацію або ослаблення якихось соціально-економічних процесів, ніж формальні зобов'язання держави згідно офіційно прийнятих постанов чи законів.

Саме тому епоха інфляції в царській Росії завершилася аж наприкінці XIX ст., із впровадженням реформ талановитого міністра фінансів – С.Ю. Вітте.

Слід зазначити, що протягом XVIII-XX ст. розмахи фінансової нестабільності, що здебільшого проявлялися у формі інфляції у певні періоди часу й за певних обставин мали місце і в інших країнах. Так, США в період війни проти Англії за свою незалежність за для фінансування військових дій у 1775-1779 рр. випустили надмірну масу "континентальних грошей", які різко знецінилися (на початку 1780 р. за срібний долар платили 50-60 паперових доларів). Вдруге гостра інфляція у США спостерігалася під час громадянської війни 1861-1865 рр. між північними та південними штатами, коли федеральний уряд випустив з метою фінансування війни на 450 млн. дол. так званих "грінбеків" (тобто "зелених спинок", так як у них оборотна сторона була зеленого кольору) [11, с. 124-125]. Вкрай невдала фінансово-економічна, зокрема монетарна політика призвела до безконтрольної емісії та різкого зростання сукупної грошової маси в країні (золотих монет, банкнотів банків штатів, розмінних срібних монет, "дрібною валюти", банкнот та чеків національної банківської системи, а також грінбеків). У 1860 р. вона становила 745,4 млн дол., а до кінця 1865 р. цей показник зріс аж до 1,773 млрд. дол., або на 137,9 % [11, с. 131].

Породжена в наслідок цього паніка в результаті призвела до гіперінфляції на якій промисловці, за рахунок різкого підвищення товарних цін і падіння реальної заробітної плати робітників, нажили величезні прибутки.

Адже з 1860 р. по 1865 р. індекс тільки оптових товарних цін у США піднявся в середньому на 110,9 % (зі 100 у 1860 р. до 210,9 % у 1865 р.), тим часом як індекс номінальної заробітної плати підвищився тільки на 43% [11, с. 132]. Відповідальність за тривалу економічну катастрофу керівництво Міністерства фінансів переклало на безіменних "валютних спекулянтів". У березні 1863 р. розпочалася цілеспрямована кампанія звинувачень на адресу ринку золота, який тодішній міністр фінансів С. Чейз, заради боротьби зі знеціненням національної валюти, спробував взяти під власний контроль та ліквідувати. Однак, вся ця метушня тривала до тих пір, поки міністра не усунули з посади.

Повчальним прикладом порушення економічної, зокрема фінансової стабільності для сучасників є й гіперінфляція 1919-23 рр. у Німеччині, яка виникла в результаті невдалої I світової війни та провальної повоєнної фінансової політики. Безконтрольна емісія марки у цей період призвела до того, що в деякі місяці 1923 р. рівень цін у цій країні підвищувався в тисячі разів. Інфляція повністю знецінила банківські заощадження населення, цінні папери, державні позичкові облигації тощо, які до війни становили понад 100 млрд. марок [12]. Найбільше зачепило середній прошарок населення, а також висококваліфікованих робітників та фермерів, які також мали вклади у банках та достойний стабільний дохід. Жертвами інфляції стали й соціальні верстви населення, доходи яких становили державні виплати, в першу чергу пенсіонери, інваліди, учасники бойових дій й т.п., а також оесвітняни, зв'язківці та інші службовці. Позитивним фактором розгулу інфляції було те, що вона дала поштовх становленню нового середнього суспільного прошарку, який зумів добре нажитися за роки розбрату. Фінансові ресурси цих людей було вкладено в реальні цінності, а кредитні борги, завдяки інфляції, знівельовано. Викривлена реальність створювала нові можливості для збагачення ділків та спекулянтів, які вміло використовували грошовий хаос і просувалися до влади.

Стабілізація марки була здійснена наприкінці 1923 р. шляхом створення та введення в обіг нової валюти – рентної марки, емісією якої займався Рентний банк. Забезпеченню стабільності рентної марки служило жорстке обмеження емісії та її "прив'язка" до золота за твердим курсом 4,2 марки за 1 долар, що відповідає довоєнному паритету золотої марки. 1 рентна марка обмінювалася на 1 мільярд інфляційних марок. Покращення від таких заходів настало вже через кілька тижнів – припинився ріст цін на товари і послуги, а також відтік банківських вкладів, знизився рівень відсоткових ставок, налагодився сприятливий інвестиційний клімат. Однак жорсткі монетарні заходи уряду мали й негативні для економіки у таких випадках наслідки. Необхідність суттєвого скорочення державних витрат призвела до вимушеного звільнення робітників та службовців. У приватному секторі також відбулося скорочення працівників, в результаті чого зросло тимчасове безробіття. Та катастрофічні труднощі було подолано. З того часу фінансова політика німців зберігає традиційно-консервативний та антиінфляційний характер, а німецька марка як найбільш тверда валюта в Європі стала основою загальноєвропейської валюти – євро.

Отже, в умовах становлення ринкової економіки становище суб'єктів господарювання залежить від таких інституційних чинників, як ефективність демократичних інститутів, рівня соціально-економічної відповідальності, принципів проведення фінансової та фіскальної політики, способів регулювання підприємницької діяльності, підходів до захисту прав власності тощо. Зокрема, на успішність діяльності фінансових інститутів

впливає ступінь та характер їх відповідності формальним та неформальним нормам, встановленим у певному суспільстві. Недосконалість законів (формальних правил гри) визначає механізм ідентифікації правильності ведення фінансових операцій та провокує сторони економічних відносин на порушення. Свідоме чи не свідоме ігнорування ролі й значення інститутів та інституційних змін, несумісність, невідповідність та несвободність запропонованих заходів щодо змін у фінансовій системі та встановленій ієрархії фінансових інститутів з самого початку приречуть реформи на невдачу.

Здатність системи змінюватися впорядкованим, еволюційним шляхом суттєвою мірою залежить від того, на скільки базова структура моральних суспільних цінностей може адаптуватися до нових проблем і викликів. Формування нових норм громадянського суспільства в країні має супроводжуватися підготовкою відповідного рівня права та державності. Системи, що не здатні до конструктивного пристосування, необхідного для їх виживання в довгостроковій перспективі зникають. Але їхній крах не означає, що на її місці старої системи можна легко створити нову. Для того, щоб нова система почала задовольняти ключові вимоги легітимності, порядку та добробуту потрібен час, протягом якого навіть найменші зміни інституційної структури можуть спричинити цілий ланцюг перетворень. Вигоди від раціональних інституційних перетворень, як правило, розподіляються між усіма суб'єктами економіки, витрати ж лягають тільки на окремі групи людей. Виникає ймовірність паразитування на невідповідності правил гри.

Накопичений історичний досвід повинен служити пересторогою всім країнам, що допускають значні фінансові коливання, адже на певному етапі ситуація може вийти з-під контролю та унеможливити виконання фінансовими інститутами життєво важливих для економіки країни функцій, що цілком відповідає інституційному принципу історизму, який свідчить про те, що соціально-економічний розвиток, зокрема інституційний є інерційним. У цьому зв'язку Д. Норт ввів у науковий обіг поняття ефекту історичної обумовленості розвитку [13, с. 92]. Так, можна стверджувати, що еволюційні зміни допускають лише розвиток норм по аналогії, виключаючи їх радикальну корекцію та інтерпретацію у відповідності до змінених умов та/або потреб людей. Фактично одна й та ж сама норма може відтворюватися нескінченно в різних ситуаціях, різних формах, як в легальній, так і в нелегальній. Проблеми не виникають, якщо норма з самого початку ефективна в забезпеченні взаємодії й універсальна.

Ефективність роботи інституту фінансів має визначальне значення для продуктивного виконання Українською державою завдань зі стабілізації, відтворення та розвитку української ринкової економіки. Ґрунтовний аналіз причин та наслідків порушення фінансової стабільності свідчить про те, що основною причиною цього явища в сучасній Україні є інституційна нестабільність, а саме відсутність чітких формальних та неформальних пріоритетів, низький рівень відповідальності, двоїсті підходи до визначення прав власності, формування середовища у якому різні групи можуть грати за різними правилами тощо. Все це породжує:

- політичні кризи (Революція Гідності 2013-2014 рр. та сучасні владні протиріччя);
- олігархічні протистояння;
- геополітичні виклики (анексія АР Крим, АТО), що позначилося втратою енергоресурсів та необхідністю суттєвого збільшення фінансування на оборону;
- зміни політичного курсу (реалізація євроінтеграційного вектору);

- ажіотажні інфляційні очікування;
- порушення балансу між доходами та витратами;
- неконтрольоване зростання грошової маси, у зв'язку з надмірною емісією.

Наслідками порушення фінансової рівноваги останніх років стало:

- зростання дефіциту державного бюджету;
- нарощення обсягів державного боргу (на 31.12.2015 р. загальна сума державного та гарантованого державою боргу склала 65 488,41 млн. дол. США

за курсом 24 грн за 1 дол. [14]; ця сума виглядає особливо катастрофічною, якщо зважати на теперішній невтішний курс гривні, а також на продовження тенденції її знецінення);

- галопуючий ріст інфляції (так, тільки у 2015 р. офіційний індекс інфляції становив 143,3 % (рис.2)), у зв'язку з чим Україна за темпом зростання інфляції зайняла друге місце у світовому антирейтингу, перше ж дісталось Венесуелі у якій через падіння цін на нафту рівень інфляції перевищив 275 % [15]);

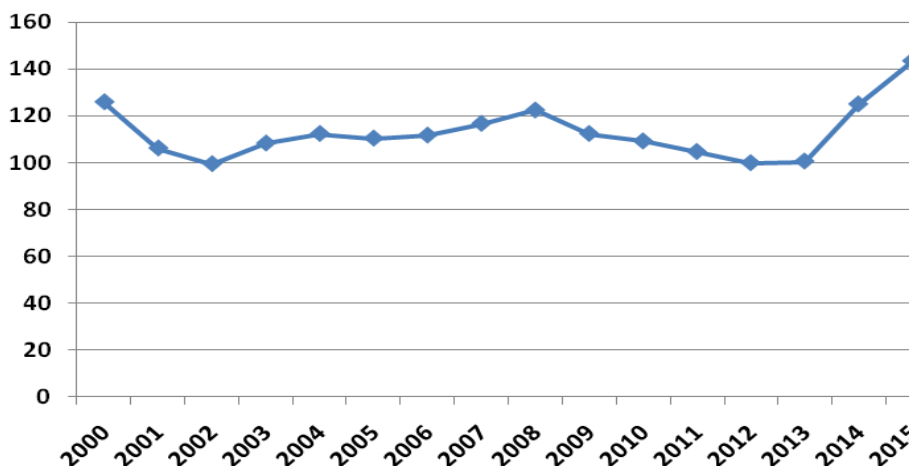

Рис.2. Динаміка індексу інфляції в Україні у 2000-2015 рр.

Джерело: [16].

- підвищення інфляційного ризику інвестицій, зниження інвестиційної активності;
- зменшення обсягу прямих іноземних інвестицій (з 57,1 млрд дол. США у 2014 р. до 45,71 млрд дол. США у 2015 р. [16]);

- зниження реальних доходів населення (суттєве зниження реальної заробітної плати – табл.2);
- значне підвищення цін на товари та послуги (індекс цін виробників за 2012 р. становив 100,4, за 2014 р. – 131,8, за 2015 р. – 125,5 [16]);

Таблиця 2. Темпи зростання/зниження номінальної та реальної заробітної плати (2001-2015 рр.)

Роки	Номінальна з/п грудень до грудня попереднього року, %	Реальна з/п грудень до грудня попереднього року, %
2001	127,7	120,4
2002	117	115,6
2003	124,4	113,8
2004	127,7	120,8
2005	144,9	131,5
2006	125,2	111,7
2007	131,1	110,3
2008	119,5	97
2009	111,6	99,1
2010	120,1	110,5
2011	116,2	111
2012	110,6	111,4
2013	107,9	106,7
2014	114,2	89
2015	125,2	94

Джерело: [16, 17].

- знецінення заощаджень у національній валюті фізичних та юридичних осіб (з 2013 р. національна валюта знецінилася більш ніж у 3 рази);

– втрата довіри до банківської системи (на початок 2016 р. в Україні продовжують свою діяльність 112 платоспроможних банків, ще 65 упродовж 2014-16 рр. Правління Нацбанку було віднесено до категорії неплатоспроможних) [18]; відтік депозитів із банків за підсумками 2014 р став найбільшим після кризового 2009 р.: у національній валюті – 56,5 млрд.грн. або 13,4 %, а в іноземній – 11,4 млрд. дол. або 36,9 % [19];

- збільшення облікової банківської ставки з 6,5% у 2013 р. до 30% (!) у 2015р. [18];

– порушення господарських зв'язків, збільшення заборгованості по платежам (на кінець грудня 2015 р. заборгованість населення тільки по комунальним платежам становила більше 10 млрд.грн [20];

- різке погіршення умов життя більшості громадян, суттєве зменшення їхньої купівельної спроможності;
- посилення явного і прихованого безробіття (найнижчий рівень безробіття з 2000 р. був у 2008 р. і становив – 6,9 %, тобто 596 тис. офіційно зареєстрованих

безробітних, у 2015 р. згідно офіційної статистики він сягнув 9,7 % або 458,6 тис. [16]; при цьому слід зважати на те, що кількість економічно-активного та офіційно-зайнятого населення суттєво скоротилася, у зв'язку з анексією АР Крим та проведенням АТО;

– втрата традиційних ринків збуту;
– зменшення обсягів експорту товарів, який у 2015 р. скоротився до 38,1 млрд. дол, тоді як у докризовому 2012 р. становив 68,8 млрд. дол. (рис.3);

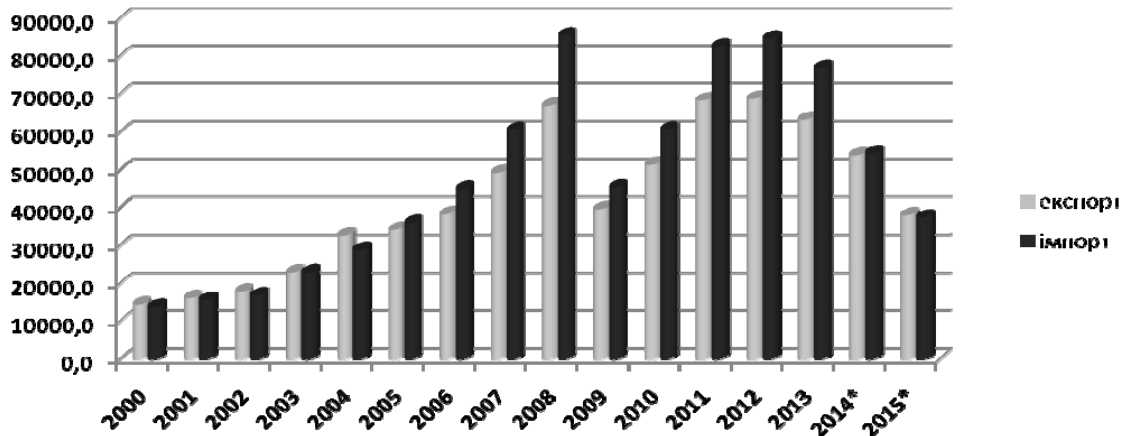

Рис.3. Динаміка обсягів товарного експорту та імпорту України у 2000-2015 рр., млн. дол. США

* Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя.
**Без урахування частини зони проведення антитерористичної операції.

Джерело: [16].

- падіння обсягів товарного виробництва (за 2014 р.: у промисловості на 10,%, у будівництві – 21,7 % [19];
- зниження якості товарів на ринку;
- труднощі у довгостроковому плануванні господарської діяльності;
- перерозподіл доходів і багатства;
- переведення накопичень в іноземну валюту та її дефіцит;
- зниження довіри населення до влади;
- посилення розвитку тіньової економіки;
- загострення соціально-економічних суперечностей;
- зростання соціальної нерівності.

Висновки. Отже, вищевикладене свідчить про те, що фінансова нестабільність завдає суспільству великої шкоди. Вона є причиною і наслідком падіння реальної економіки, соціальних конфліктів та перерозподілу доходів населення. Основою порушення фінансової рівноваги є насамперед інституційні зрушення, що породжують суспільні виклики та протиріччя. Як правило, найбільш згубним наслідком порушення ринкової, у тому числі фінансової стабільності є гіперінфляція, в результаті якої у першу чергу страждають: власники заощаджень, висококваліфіковані наймані працівники та соціальні верстви населення, доходи яких становлять державні виплати (особливо пенсіонери, інваліди та інші малозабезпечені верстви суспільства). Більш нужденними є міські жителі, тоді як селяни відчувають її на собі менше. У вирашній ситуації часто опиняються боржники й позичальники, наприклад у тому разі коли кредити було отримано у національній валюті, а також енергійні та спритні підприємці, які можуть швидко переорієнтуватися на нові ринкові умови та потреби. Основною формою боротьби з фінансовою нестабільністю є жорстка грошова реформа, що полягає у як найшвидшому відновленні стабільності національної валюти. З цією метою варто:

- вжити заходів щодо зменшення/ліквідації бюджетного дефіциту;

- стимулювати зростання експорту, зокрема шляхом реальної підтримки вітчизняного бізнесу та підвищення конкурентоспроможності товарів;
- докласти усіх зусиль щодо врегулювання ситуації на Донбасі;
- активізувати реальну боротьбу з корупцією;
- ліквідувати структурні перекося;
- знищити монополістично-олігархічну систему на ринку;
- адаптувати податкове законодавство до нових реалій та тенденцій, світових норм та практики;
- стимулювати кредитну та інвестиційну діяльність, у тому числі шляхом зниження ліквідності грошових заощаджень завдяки підвищенню відсоткових ставок;
- розвивати ринок послуг, зокрема у сфері освіти й науки.

Дискусія. Історичний досвід має бути пересторогою країнам, що допускають суттєві коливання у соціально-економічному середовищі, адже ситуація може вийти з-під контролю та унеможливити виконання інститутами життєво важливих для економіки країни функцій. Господарська, зокрема фінансова стабільність досягається завдяки інституційній рівновазі та еволюційним змінам, що передбачають формування відповідних формальних та неформальних суспільних норм, зокрема підготовку відповідного рівня права та державності, реальну підтримку пріоритетних галузей народного господарства тощо.

Список використаних джерел

1. История России: учеб. – 2-е изд., перераб. и доп. / А.С. Орлов, В.А. Георгиев, Н.Г. Георгиева, Т.А. Сивохина. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004. – 520 с.
2. Русский рубль. Два века истории. XIX-XX вв. – М.: Прогресс-Академия, 1994. – 336 с.
3. *Божеянов И.Н.* Граф Егор Францевич Канкрин, его жизнь, литературные труды и двадцатилетняя деятельность управления министерством финансов / И.Н. Божеянов. – С.-Петербург: издание графа И.В. Канкрин, 1897. – 250 с.
4. *Гиндин И.Ф.* Банки и промышленность в России до 1917 г. / И.Ф. Гиндин. – М. и Л., 1927. – 208 с.

5. Боровой С.Я. Кредит и банки России (середина XVII в. –1861 г.) / С.Я. Боровой. – М.: Госфиниздат, 1958. – 288 с.
6. Батюшков Д.Д. Банки. Их значение, операции, историческое развитие и счетоводство: [пособие для изучающих деятельность кредитных учреждений] / Д.Д. Батюшков. – Владикавказ: типография Терского областного правления, 1904. – 209 с.
7. Михалевский Ф.И. История денег и кредита: [хрестоматия] / Ф.И. Михалевский. – М.: Изд-во ун-та имени Я.М. Свердлова, 1925. – 79 с. + III с.
8. Вессель Н.Х. Наша кредитная денежная система / Н.Х. Вессель. – С.-Петербург: типография Главного управления уделов, 1897. – 75 с.
9. Шевчук Д.А. История экономики: учебное пособие / Шевчук Денис Александрович. – М., 2009. – 305 с.
10. Бунге Н.Х. Очерки политико-экономической литературы / Николай Христианович Бунге. – С.-Петербург: типография В. Киришабаума, 1895. – 465 с.
11. Ротбард М. История денежного обращения и банковского дела в США: от колониального периода до Второй мировой войны / Мюррей Ротбард; пер. с англ. Б.С. Пинскера под ред. А.В. Курыяса. – Челябинск: Социум, 2009. – IV+548 с.
12. Поташов С. Кризис в Германии: гиперинфляция 1919–1923 годов / Сергей Поташов / Биржевой Лидер: [сайт]. – 2012. – № 14. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.profi-forex.org/journal/number14/page12.html>
13. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Перев. с англ. А.Н. Нестеренко; предисл. и

научн. ред. Б.З. Мильнера. – М.: Фонд экономической книги "НАЧАЛА". – 1997. – 180 с.

14. Статистична інформація щодо боргу [Електронний ресурс] // Міністерство фінансів України. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/news/borg/derzhavnij-borg>

15. За рівнем інфляції Україна наблизилась до Венесуели [Електронний ресурс] // Інформаційний Акцент. – Режим доступу: <http://www.akcent.org.ua>

16. Статистична інформація [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

17. Статистична інформація [Електронний ресурс] // Головне управління статистики у м. Києві. – Режим доступу: <http://kiev.ukrstat.gov.ua/p.php3?c=2557&lang=1>

18. Статистика [Електронний ресурс] // Національний банк України. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>

19. Звіт про виконання Закону України "Про Державний бюджет України на 2014 рік" [Електронний ресурс] // Міністерство фінансів України. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>

20. Статистичний портал [Електронний ресурс] // Україна комунальна. – Режим доступу: <http://statistic.jkg-portal.com.ua>

21. Осецький В. Функції державних боргових зобов'язань: минуле та сучасність / В.Осецький, І. Браткова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: серія "Економіка". – 2015. – 6 (171). – С. 54-60. <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/171-6/10>

Надійшла до редколегії 15.04.16

И. Новикова, канд. экон. наук, ст. науч. сотр.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ ПРИЧИН И ПОСЛЕДСТВИЙ НАРУШЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ СТАБИЛЬНОСТИ: ИСТОРИЧЕСКАЯ РЕТРОСПЕКТИВА И НАСТОЯЩИЕ ОТЕЧЕСТВЕННЫЕ РЕАЛИИ В КОНТЕКСТЕ ВЫЗОВОВ ЕВРОИНТЕГРАЦИИ

В статье проанализирован институциональный аспект причин и последствий нарушения финансовой стабильности. Освещены известные исторические примеры возникновения инфляционных всплесков, а также пути налаживания финансового равновесия. Рассмотрено значение институциональной нестабильности в контексте возникновения современных геополитических вызовов и социально-экономических колебаний в Украине. Даны рекомендации по преодолению финансовых проблем в национальной экономике.

Ключевые слова: финансовая стабильность, рыночная экономика, банки, инфляция, институциональные реформы, евроинтеграция.

I. Novikova, PhD in Economics, Senior Researcher

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

INSTITUTIONAL ASPECTS OF THE CAUSES AND CONSEQUENCES VIOLATION OF FINANCIAL STABILITY: HISTORICAL RETROSPECTIVE AND CURRENT UKRAINIAN REALITIES IN THE CONTEXT OF CHALLENGES OF EUROPEAN INTEGRATION

The article analyzes the institutional aspect of the causes and consequences of violations of financial stability. Done analysis of famous historical examples of the emergence of inflationary bursts, as well as ways of establishing a financial equilibrium. In particular, states that often main cause of violations of financial stability becomes inflationary boom, which arose by wars, socio-economic and political contradictions. It was considered role of institutional instability in the context of the emergence of contemporary geopolitical challenges and socio-economic changes in Ukraine. The paper examines the impact of modern social and economic challenges on growth in inflation and on the deterioration of other macroeconomic indicators in Ukraine. At the end, was provided of the recommendations to overcome the financial problems in the national economy. Emphasized importance of the exchange rate stability of the currency.

Keywords: financial stability, market economy, banks, inflation, institutional reforms, European integration.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2016; 5(182): 31-38

УДК 336.146

JEL Classification H61

DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2016/182-5/5>

С. Онищенко, канд. экон. наук, доц.

Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка, Полтава

ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЮДЖЕТНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

У статті розглянуто інституційне середовище з позицій різних концептуальних підходів. Акцентована увага щодо проблем інституційного забезпечення бюджетної безпеки в Україні. Досліджено інституціоналізацію бюджетних відносин та особливості формування системи інституційного забезпечення. Запропоновано авторський підхід щодо сутності інституційного забезпечення бюджетної безпеки держави. Схарактеризовано інституційно-правове, інституційно-організаційне та кадрове забезпечення бюджетної безпеки. Зроблено висновок, що процес інституційного розвитку бюджетної безпеки характеризується неприпустимим рівнем інституційних деформацій.

Ключові слова: інституційне забезпечення, бюджетна безпека, бюджетна політика, бюджетний процес, інституційні деформації.

Вступ. В Україні вирішуються надзвичайно складні й відповідальні завдання, пов'язані з масштабністю глобальних проблем, які перебувають на порядку денному і становлять значні загрози бюджетній безпеці України, перешкоджаючи ефективному розвитку національної економіки. Глибина та масштаб загрози економіці України вимагають переосмислення суті та зна-

чення як економічної безпеки держави в цілому, так і бюджетної безпеки зокрема, а саме зумовлюють необхідність запровадження упорядкованості механізмів функціонування інститутів.

Сучасна економічна ситуація в Україні демонструє, що одним із найвпливовіших чинників, який відчутно гальмує розвиток країни, є інституційні деформації.